

(Utsnitt fra kap. 2 og 11 i Sigurd Skirbekk: *Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre. Sosiologisk kulturteori og funksjonsanalyse*. Tano/ Aschehoug, Oslo 1999)

Sigurd Skirbekk:

Antirasismen som myte

I kapittel 2, side 64, i *Ideologi, myte og tro ved slutten av et århundre* ble det satt opp fem kjennetegn på "myter", for å analysere deres bruk i politikk og kulturliv. Vi framholdt at:

- Myter refererer til kjente fortellinger som er ment å utsi noe viktig om våre liv.
- Mytene gir form til et allment tema ved å fortette det til en kamp mellom to krefter.
- Mytene vil aktivisere vårt engasjement ved å dramatisere disse to kreftene som uttrykk for det gode og det onde. Det behøver ikke å være likevekt i framstillingen av de to. Så lenge den ene er bestemt entydig som enten god eller ond, er også den andre bestemt.
- Mytene har en erkeotypisk eller gjentakende karakter. Det er opp til våkne voktere å minne om deres tilstedeværelse i stadig nye situasjoner og forkledningner.
- Folk kan vekkes til å gjenkjenne det mytiske drama i sin situasjon, gjennom bestemte koder eller symboler.

Sentralt i mytene, i motsetning til i ideologiene, står *fortellingen*; ikke en hvilken som helst fortelling, men en som binder sammen fem de fem nevnte kjennetegnene: Myter er ment å formidle en fortelling som sier noe viktig om våre liv, som gir form til et allment tema ved å fortette det til en kamp mellom to krefter, som ser disse to kreftene som uttrykk for det gode og det onde, utkjempet i en kamp som har en erkeotypisk karakter og som derfor stadig må vinnes på nytt, slik at det blir en oppgave for mytens voktere å vekke folk til gjenkjenne dramaet i deres liv hver gang de står overfor moralske valg i kritiske situasjoner 1].

Myter brukes i mange sammenhenger, og det er ikke alltid at de som formidler myter er klar over at de ofte er med på å konsolidere en konfliktforståelse, som mange ganger kunne ha vært løst, eller i alle fall mildnet, ved en debatt der partene hadde respekt for hverandres ulike perspektiver.

Innvandringsdebatten, slik den har foregått i offentlige medier gjennom flere år, er et eksempel på en slik debatt som egentlig ikke har blitt til en debatt, men heller blitt en slags stillingskrig der partene forsøker å avsløre hverandre, ved å ta alt motparten sier i verste mening, heller enn å undersøke holdbarheten til forskjellige argumenter. Når dette har vært mulig henger det sammen med visse myter som - når disse ikke gjenkjennes som myter - virker som en blokkering av normal demokratisk debatt.

Den eller de gjennomgripende fortellinger i innvandringsdebatten handler ikke om mennesker som setter seg ut over naturens grenser, med antroposentriske ideer om egne rettigheter, eller om mennesker som reiser fra overbefolkede områder og krysser sivilisasjonsgrenser uten å ville tilpasse seg. En omfattende gjennomgang av reportasjer og innlegg om

innvandringsproblematikk i ulike media indikerer at den bakenforliggende fortelling, som det stadig spilles på, handler om hendelser under den annen verdenskrig.

Av og til utvides riktignok tidshorizonten til også å gjelde europeernes holdning til innfødte i andre verdensdeler i tidligere århundrer, uten at det gjør framstillingen mer balansert. "Den hvite manns byrde", og spesielt slavehandelen med Afrika i tidligere århundrer, trekkes ofte fram som et argument for å se på innvandringspolitikken som en moralsk botsøvelse. Nærmere studier av slaveriets utbredelse, gjør det imidlertid rimeligst å regne mange av disse framstillingene som mytiske. Historikere har regnet ut at europeere har vært medskyldige i en slavehandel med rundt ti millioner afrikanere til Amerika over en tre hundre års periode. Til sammenlikning har enkelte beregnet at så mye som fjorten millioner afrikanere kan ha vært eksportert som slaver til den muslimske verden i et tidsrom mellom det sjuende og det tjuende århundre 2]. Uansett nøyaktighet av tallene, så er det vanskelig å se at beretninger om den historiske slavehandel skulle gi muslimer fra Orienten en spesiell rett til å bosette seg i Europa i våre dager, i et slags moralsk etterregnskap fra den tredje verden rettet mot den første.

Den mest brukte fortelling i innvandringsdebatten, som er ment å utsi noe viktig og vesentlig om våre moralske forpliktelser, den handler likevel om historisk nærmere hendelser. Den handler om annen verdenskrig, om kampen mot nazismen og ikke minst om nazistenes forfølgelse av jødene på et rasistisk grunnlag.

Det er mange måter å fortelle historien om Krigen på, men den måten som har størst mytisk relevans i forbindelse med innvandringen, er den som får motstand mot en liberal innvandringspolitikk til å framstå som moralsk forkastelig fordi dette standpunktet minner om holdninger som mange kjempet mot under krigen. Krigen må da ses som en kamp mellom moralsk onde og gode krefter, konkretisert ved nazismen og antinazismen 3]. Aktørene i den sistnevnte front kommer dermed til å inkludere både den røde armé og vestallierte armeer såvel som forskjellige deltakere i nasjonale motstandsbevegelser.

Allerede en slik inndeling kan antyde at vi her står overfor noe annet enn en historisk analytisk framstilling. På tross av alt som kan sies om sammensetningen av militæralliansene under krigen, vil myten måtte forutsette at den avgjørende kamp sto mellom de som kjempet for demokrati, frigjøring og antirasisme og de som var for diktatur, undertrykkelse og rasisme 4]. Tatt i betraktning de beregninger som taler for at Stalins politikk forårsaket tapet av flere sivile liv enn Hitlers politikk - selv når vi regner antall ofre i forhold til de folketall som de to diktatorene behersket år for år 5] - så kan en slik inndeling av krigens parter virke nokså søkt, dersom det var faghistoriske beretninger om krigens ugjerninger som skulle legges til grunn 6].

Like fullt kan det hevdes at alle allierte styrker under den annen verdenskrig kjempet mot et regime som drev med systematisk jødeutryddelse på rasistisk grunnlag, selv om dette under krigen ikke var det mest uttalte motiv for deltakelse i kampene. Når de mellom fem og seks millioner ikke-stridende jøder som omkom under krigen har fått en spesiell betydning i forhold til de i alt mellom ethundreogseksti og ethundreogsytti millioner sivile ofre for forskjellige politiske regimer i dette århundre, ut fra R.J. Rummels beregninger, så kunne dette teoretisk sett forklares på flere måter. Det kan med god grunn hevdes at utryddelsen av jødene var mer målstyrt og planmessig organisert, og dermed mer ondsinnet enn de fleste andre myrderier som var mer indirekte. Det kan også hevdes at en del jøder har vært ganske dyktige til å bruke samfunnsforskning og mediekkanaler til egenfokusering 7}. Her vil det

imidlertid bli argumentert for en tredje tolkning, som kan kalles det mytiske behov: Drapene på jødene har fått en spesiell betydning for den store fortelling fordi disse folkemordene kan knyttes direkte til rasistiske og nazistiske oppfatninger, og fordi de dermed gir et konkret holdepunkt for å forene det inhumane, det ikke-vitenskapelige og det politisk autoritære i ett bilde. Hvis dette kan framstå som erkebildet av ondskaper, samtidig som det framstår som en motpol til nyliberale idealer, har flere nyliberale utlegninger fått et nesten ugjennomtrengelig forsvar.

For å kunne bli en myte, må framstillingen av jødeutryddelsen, som var reell nok, få en bestemt form. Mytisk fortolket må nazisme og rasisme ses som to sider av samme sak. Ondskaper, uttrykt ved jødeutryddelsen, må ses som et resultat av den politisk nasjonalsosialistiske ideologi og av en psevdovitenskapelig rasisme. - Det kan gis mange eksempler som passer inn i en slik utlegning; og dersom denne utlegningen bare var ment som en fortelling som skulle illustrere et moralsk poeng, var det ikke mye å innvende mot den. Men i mytisk form gir fortellingen seg ut for å være en allmenngyldig avledning av en entydig historisk erfaring, og da blir utlegningen mer problematisk.

Rasismen i europeisk historie har ikke vært en tysk oppfinnelse, langt mindre en tysk nazistisk spesialitet 8]. Den har eksistert i mange land uten tidligere å ha ført til noe holocaust. Heller ikke i Tyskland fikk utryddelsene en omfattende form før et par år etter krigsutbruddet, og etter at det var klart at landsforvisning var blitt umulig. Det kan være riktig at den europeiske rasismen i en periode framsto som mer systematisk enn andre steder, og dette kan ha sammenheng med sider av en vestlig vitenskapliggjøring. Men hvis forskningen bidro til å hardne de rasistiske fordommer i en periode, har vestlig forskning bidratt til å relativisere og mildne de samme fordommene i senere perioder. Rasistiske holdninger mellom etniske grupper, er i dag etter alt å dømme gjennomgående mindre brutale i både Europa og Nord-Amerika enn mellom flere etniske grupper i Afrika og Asia.

Historisk erfaring passer heller ikke uten videre inn som belegg for en allmenn kopling mellom rasisme og ondskap. Hvis vi vil måle ondskap ut fra tilbøyeligheten til å ville plage andre mennesker, kan mishandling av fanger med en annen rase være et mål på rasistisk ondskap. Det er imidlertid vanskelig å se at fangemishandling skulle ha variert systematisk med grad av rasisme hos fangevokterne under annen verdenskrig. På bakgrunn av vår kunnskap om hvordan fanger i japansk og sovjetisk fangenskap ble behandlet under krigen, sammenliknet med behandlingen av for eksempel østasiatiske fanger blant engelske og amerikanske fangevoktere med til dels utbredte rasistiske holdninger, virker ikke koplingen mellom rasisme og mishandling særlig gjennomgående. Her passer nok Rummels forklaring av vold, som et utslag av makt uten motmakt, atskillig bedre.

Dersom disse fortellingene bare forholdt seg til fortidige forhold, ville de likevel langt på vei kunne forsvares. Men en mytisk fortelling skal også tjene en aktuell konfliktforståelse ved å vise at det hele tiden er en bestemt frontdannelse som gjentar seg. Det er av denne grunn henvisningene til en rasistisk og nynazistisk trussel blir viktig, og problematisk. Tilgjengelig forskning tyder på at det som kunne kalles nynazisme i vårt land, er knyttet til marginale grupperinger med minimal innflytelse på den folkelige skepsis mot innvandringen. Forskningen tyder også på at det er mye annet enn ideologi som holder disse gruppene sammen, og at deres ideologi dessuten er nokså sammensatt av ideer som det ellers er vanlig å tilordne til både venstreradikale og høyrreradikale tradisjoner 9], selv om det er et faktum at provokatoriske ledere fronter sin aktivitet med gamle nazisymboler.

Det er god grunn til å tro at mange i disse gjengene ikke ser at de ved sin aktivitet indirekte støtter den antirasistiske front som de sier seg å bekjempe. Men om gjengene i så måte kan være naive, er det neppe forklaringen på at de store mediene blåser opp beretningene om deres aktivitet. Her blir gjengene gjennomgående presentert som del av en nynazistisk trussel, som det øvrige samfunn plikter å slå hardt ned på. I dette trusselbilde brukes ordene rasisme, nazisme og nasjonalisme mye om hverandre 10].

Selv om ikke alle innvandringsmotstandere uten videre kan regnes som nazister og rasister, så kan de - med referanse til myten - likevel henges ut som uansvarlige individer som bidrar til utbredelse av holdninger som i sine konsekvenser leder til etnisk rensning, og i verste fall til et nytt holocaust. Dersom folk ikke skjønner dette på egen hånd, blir det en oppgave for liberale talsmenn å fortelle hva fremmedfrykt fører til. Dermed blir det meningsfullt for fjernsynet å la beretninger om lokale stridigheter mellom innvandrere og innfødte bli fulgt opp av filmer og reportasje om nazistiske konsentrasjonsleirer. Frontlinjene under krigen og frontlinjene i dag forutsettes å være de samme .

Men, ofte viser det seg at ulike parter i den offentlige innvandringsdebatten fort blir enige om at nazismen var ille, uten at dette fører til at de blir enige om innvandringspolitikken. Tvert om kan de gjentatte referansene til nazismen bidra til å forsterke motsetningene, ettersom partene har ulike syn på hvem i dagens debatt som har flest likhetstrekk med nazistene. Det kan uten tvil hevdes at en del innvandringsmotstanderne virker fryktsomme, kanskje også at de har kalde og autoritære personlighetstrekk. Enkelte kan til og med vise tendenser til en voldelige nasjonalisme, med holdninger som kan slå over i diskriminering på etnisk grunnlag. Like fullt, det kan også bli hevdet at mange innvandringsliberalere og antirasister viser voldelige og antidemokratiske trekk, at de til dels ledes av folk uten dypere nasjonale kjensler, og at flere av dem er politiske opportuniste som kryper for inntrengere og driver meningssensur overfor gode nordmenn. I et slikt perspektiv blir det innvandringsliberalerne som likner mest på bildet av den idealtypiske nazist. - Mytens funksjon er blant annet å hjelpe fortolkerne til å styre utenom en diskusjon av vanskelige perspektivvalg. En fortelling basert på en moralsk todeling, tilsier at bare én utlegning blir den riktige.

Det relative ved den dominerende myten kan bli tydeligere hvis den blir satt opp mot en anti-myte. Istedenfor å todele frontene under annen verdenskrig som en ideologisk strid mellom nazister og antinazister, kunne den grunnleggende motsetning betraktes som en strid mellom folk som ville forsvare sine fedreland på et nasjonalistisk grunnlag, og folk som var villige til å legge landene under en imperialistisk overhøyhet. Taperne i denne krigen var de som ikke hadde skjønt styrken og nødvendigheten av en nasjonal politikk. Jødene og sigøyerne fikk dessverre lide fordi de ikke hadde utviklet en nasjon og en hær til å forsvare seg. Tyskerne led nederlag fordi de satset på en overnasjonal nyordning uten den gang å ha brydd seg om den nødvendige nasjonale og sivilisatoriske legitimering av en slik ordning. En senere tragedie, som dels bundet i en liknende mangel på politisk realisme i forhold til nasjonalisme, kan vi finne bak de mislykte forsøk på å danne statsgrenser på et administrativt heller enn på et nasjonalt grunnlag i det tidligere Jugoslavia.

For å unngå misforståelser kan det være grunn til å understreke følgende: Når vi her kaller en framstilling for mytisk, er det ikke for å påstå at det grunntemaet som myten refererer til ikke har funnet sted, men for å peke på hvordan myten låser en mangetydig virkelighet inn i en bestemt tolkning. Når det her sies at beretningene om jødeforfølgelsene inngår i en samtidig myte, ligger det i dette ingen bagatellisering av den historiske forfølgelse av jødene. Forsøk fra såkalte revisjonister på å betvile *reliabiliteten* eller holdbarheten av utryddelsesforsøkene,

blir i denne sammenheng en avsporing av debatten. Det er *validiteten* eller anvendbarheten av beretningen om jødeforfølgelsene under krigen som det her stilles spørsmål ved. Det vil si relevansen av bestemte historiske hendelser for å finne svar på samtidige utfordringer knyttet til blant annet overbefolkning og til forholdet mellom ulike sivilisasjoner.

Utbredelsen av visse mytiske fortolkninger av den annen verdenskrig, tyder på at vi her står overfor utlegninger som har appell blant langt flere enn de som har et personlig forhold til denne krigen. Koplingen mellom holocaust og fascisme, og mellom fascisme og genetiske forklaringer på sosiale forskjeller, er blitt en viktig referanse for talsmenn i politikk og media, i kulturliv og forskning 11}. Grunnene til dette kan være flere. En nærliggende forklaring er at disse koplingene bidrar til å begrense den offentlige debatt om sosiale forskjeller til samfunnsbestemte forhold, og dermed til forhold som kunne tenkes å bli opphevet med akseptable virkemidler.

En myte kan ofte være nyttig som en advarende fortelling, men uten et analytisk korrektiv kan den lett føre på avveier. Dersom én myte blir den altdominerende, kan dette tilsynelatende virke som en kulturell integrasjon. Men dette kan bli en form for integrasjon som kommer i motsetning til forutsetninger for dialog og for utviklingen av innsikt som ville vært viktig for en mer helhetlig samfunnsforståelse.

En ensidig fokusering på folkemordene i vårt århundre som forårsaket av regimer med høyreekstreme ideologier og myter, har lenge tildekket innsikt i de folkemordene som har vært begått av regimer legitimert av venstreradikale ideologier og myter. En oppstilling av både høyreradikal og venstreradikal mytologi som farlig, kunne i neste omgang legitimere liberale regimer. Men det er først når mytene blir konfrontert med analytisk kritikk, at det blir mulig å utvikle den innsikt at *all* maktlegitimering som ikke tillater kritikk, er farlig, og at dette også gjelder myter som legitimerer nyliberal maktutfoldelse.

Noter:

1. Der myten blir dominerende, kan vi vente et sterkt kulturelt press ikke bare på de politisk handlende, men på hele den kollektive hukommelse i et folk.- Jfr. Olick, Jeffrey K. og Daniel Levy: « Collective Memory and Cultural Constraint: Holocaust Myth and Rationality in German Politics». *American Sociological Review*, 1997, vol 62 (Dec. 921-936)

2. Mauny, Raymond (1970): *Les siècles obscurs de l'Afrique noire: histoire et archéologie*, Paris. På norsk finnes en oversikt over denne forskningen i Fuglestad, Finn (1983): *Slaveriet i Afrika og den eksterne slavehandelen*, med en oversikt over nyere forskningsresultater I og II. *Historisk Tidsskrift*, bd. 62, Oslo.

3. Dahl, Turid Helene (1997): *"De gode" og "de onde". En analyse av medias bruk av fiendebilder i innvandringsdebatten*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.

4. Eriksen, Anne (1995): *Det var noe annet under krigen, Den annen verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Pax, Oslo.

5. R.J. Rummel har med sine gjennomsnittstall for ulike folkemordsforskere kommet til at kommunistiske stater tok livet av 0.52 pst av sivilbefolkningen pr. år i de områder der de dominerte, mot 0,40 for totalitære stater sett under ett, 0,21 pst for autoritære stater og 0,01 pst for demokratiske stater. - Rummel, Rudolph J. (1995): *Death by Government*. Transaction Publications. New Brunswick; tab. 1,6.

6. Sudoplatov, Pavel og Anatoli (1994): *Den røde terror. Historien om sovjetstatens hemmelige tjenester (Special tasks)* Aventure, Oslo - Getty, J. Arch og Roberta T. Manning

(red) (1994): *Stalinist terror*, New Perspectives. Cambridge University Press. - Courtois, Stéphane et.al. (1998): *Le livre noir de communisme. Crime, terreur, répression*. Lafton, Paris.

7. Novick, Peter (1999): *The Holocaust in American Life*. Houghton Mifflin Company, Boston/ New York - Finkelstein; Norman G.(2000): *The Holocaust Industry: reflections on the exploitation of Jewish suffering*. Verso Books, London.

8. Ikke engang koplingen mellom en antatt opprinnelig antisemitisme og utformingen av et senere nasjonalsosialistisk program er så entydig som mange har forestilt seg. - Jfr. Hamann, Brigitte (1996): *Hitlers's Wien: Lehrjahre eines Diktators*. Piper, München.

9. Jfr. Katrine Fangens drøfting av denne betegnelsen i avsnittet "Nynazister?" i hennes bok *Skinheads i rødt, hvitt og blått - En sosiologisk studie fra innsiden*. UNGforsk 4/95, Oslo

10. En avis som *Aftenposten* kunne f.eks. første uke av 1998 vekselvis bruke uttrykkene nasjonalister, nazister og høyreekstremister for å karakteriser en ungdomsgjeng som hadde holdt konsert i Nittedal, etter å ha leid et lokale under fiktivt navn.

11. En artikkel, skrevet av J. P. Rushton, om reaksjoner i flere universitetsmiljøer på forsøk på å bryte de mytiske tabuer på dette felt, finnes i tidsskriftet *Liberty* for mars 1998, vol II, no. 4, s. 31-35.